

24. Про опрацювання інформації яка надходить на сервіс «Пульс»: наказ Міністерства доходів і зборів України від 18.06.2013 р. № 184 [Електронний ресурс] // Міністерство доходів і зборів України. – Режим доступу: [http:// www.minrd.gov.ua](http://www.minrd.gov.ua).

25. Про затвердження Складу робочих груп з реалізації проекту «Митні пости майбутнього»: наказ Міністерства доходів і зборів України від 11.02.2014 р. № 130 [Електронний ресурс] // Міністерство доходів і зборів України. Режим доступу: <http:// www.minrd.gov.ua>.

УДК 343.985 : 343.85

Плукар В. В., к.ю.н., викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки ЛьвДУВС

Криміналістична характеристика контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

Стаття присвячена аналізу криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Ключові слова: контрабанда, криміналістична характеристика, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори.

Статья посвящена анализу криминалистической характеристики контрабанды наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров.

Ключевые слова: контрабанда, криминалистическая характеристика, наркотические средства, психотропные вещества, их аналоги, прекурсори.

This article analyzes the characteristics of forensic smuggling of drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors.

Key words: smuggling, criminological characteristics, narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors.

Постановка проблеми. В індустрії наркобізнесу особливе місце посідає контрабанда наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. В Україні встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (ст. 305 КК України). Специфічність предмета контрабанди дозволила законодавцю віднести даний злочин до злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення (Розділ XIII КК України), на відміну від контрабанди товарів або інших предметів (ст. 201 КК України), що передбачено в іншому розділі КК України (Розділ VII. Злочини у сфері господарської діяльності).

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів найбільш широко використовується організованими злочинними угрупованнями, міжнародними злочинними організаціями з метою отримання надприбутків. Даний вид контрабанди набув сьогодні організованого, витонченого і про-

фесійного характеру, ставши фактично галуззю злочинної індустрії у сфері кримінального бізнесу. На теперішній час залишається стійкою тенденція до подальшого формування та становлення злочинних угруповань, що спеціалізуються на такому виді злочинів, налагодження їх організованих (транснаціональних) зв'язків.

Аналіз дослідження даної проблеми. Вагомий внесок у розробку окремих криміналістичних методик зробили відомі вчені-криміналісти Т.В. Авер'янова, Ю.П. Аленін, О.Я. Баєв, Р.С. Белкін, В.П. Бахін, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гавло, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, Н.І. Клименко, А.В. Іщенко, О.М. Колесниченко В.О. Коновалова, В.С. Кузьмичов, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лукьянчиков Г.А. Матусовський, В.В. Тіщепко, М.В. Салтевський, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін. На рівні дисертаційних досліджень здійснювалася також й розробка методики розслідування контрабанди (В.М. Шевчук) або визначення особливостей доказування обставин учинення контрабанди (Л.М. Білецька, М.І. Костін). Інші науковці, зверталися до широких проблем розслідування незаконного обігу наркотичних засобів (О.В. Одерій). Разом з тим, проблематика щодо формування криміналістичної характеристики та основ розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів не знайшла комплексного висвітлення наукових джерелах. Даним проблемам присвячені лише окремі розрізнені публікації чи висвітлюються тільки деякі аспекти.

Мета даної статті полягає у дослідженні проблеми формування криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Виклад основного матеріалу. Деякі вчені звертаються до дослідження наркобізнесу - специфічного злочинного промислу, системи заборонених нормами національного і міжнародного права діянь: виробництво або закупівля наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; доставка їх до місця реалізації; збут, продаж їх споживачам [1]. У цьому аспекті контрабанда наркотичних засобів є елементом у технологічному ланцюзі наркобізнесу. Вона міцно пов'язана з іншими злочинами у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. Так, М.Г. Вербенський пише, що ситуація останнього десятиріччя ХХ ст. складалася несприятливо в плані наркотизації населення України. На початок перебудови в Україні в 1993 р. на обліку вже перебувало 33,5 тисячі споживачів наркотиків, із них — 1,4 тис. неповнолітніх. А в середині 90-х рр. офіційна статистика досягла 50-тисячної позначки. Нині чисельність офіційно зареєстрованих споживачів наркотиків щорічно збільшується на 5 тис. осіб. На думку дослідника, агресивна експансія транснаціонального наркобізнесу на територію України вже дала свої негативні результати. На сьогодні немає жодного регіону України, де б з незаконного обігу не вилучалися героїн, кокаїн та інші синтетичні наркотики [2]. За даними окремих дослідників, на обліку в Україні сьогодні перебувають 152 тис. наркоманів, проте реальна кількість наркозалежних значно більша, адже згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, реальне число хворих з діагнозом «наркоманія» десятикрато більше, ніж офіційна статистика [3].

В.А. Тимошенко пише, що найбільш ураженою є Дніпропетровська область — 21,3 тис. наркоспоживачів. Лише у м. Кривий Ріг на обліку перебуває 9% усіх зареєстрованих в країні споживачів наркотиків. Гостро проблема наркоманії стоїть у таких регіонах, як Автономна Республіка Крим, Донецька, Запорізька,

Миколаївська, Луганська, Харківська області. У той же час незаконне виробництво наркосировини, передусім макової соломки, набуло найбільше розповсюдження у західних та південно-західних областях. Автор також вказує, що від початку 90-х років минулого століття кількість наркозалежних щорічно зростає на 10-12%, із цього числа лише 27% – дорослі, 60% – підлітки та 13% – діти у віці від 11 до 14 років [4].

У спеціальній літературі вказується, що за своєю масштабністю, різноспрямованістю та непоправністю спричинювана суспільству шкода від наркотизму перевищує всі інші негативні соціальні явища. Загроза та шкода від наркотизму через глобальність його тенденцій давно стала світовою, всепланетарною проблемою [5].

Окремі вчені акцентують увагу на явищі так званої транснаціоналізації наркобізнесу та його причинах. Так, існує думка, що транснаціоналізація наркобізнесу, його наступальна стратегія на порозі XXI ст. багато у чому пов'язані із тим, щодо традиційних причин, що породжують це зло (бідність, політична безвихідність, соціальна невлаштованість та відчуження мільйонів людей) в 90-рр. додалися нові чинники, супровідні глобалізації фінансової банківської, торговельної, технологічної, інформаційної та інших галузей людської діяльності. Причому, завдяки своєму міжнародному характеру та ринковій основі наркобізнес скоріше, чим легальний бізнес, реагує на зміни у світі, що відбуваються, використовуючи глобалізацію для розширення наркомережі і експансії за всіма напрямками. За даними фахівців, доходність операцій з наркотиками складає від 300 до 2000%. Вважається, що транснаціональний наркобізнес – це нова «імперія зла», яка загрожує людству [6].

Транснаціональний наркобізнес зумовлений таким явищем, як глобалізація злочинності. Так, В.С. Овчинський вказує, що глобалізація соціальних та економічних процесів породила і глобалізацію злочинності, яка робить її все більш організованою, транснаціональною і витонченою. Кримінальні співтовариства значно швидше, ніж державні системи різних країн, реагують на розвиток усіх типів комунікацій, на будь-які пом'якшення прикордонного контролю та полегшення пересувань [7].

Специфічним є те, що транснаціональний наркобізнес пов'язаний з міжнародним тероризмом. На цей зв'язок вказувалося у літературних джерелах. Так, за останні десятиліття важливим каналом надходження фінансових коштів на «визвольні цілі» «тамільських тигрів», корсиканських сепаратистів, алжирських та ічкерських поборників «чистого ісламу», бойовиків Курдської робочої партії, албанської Армії визволення Косово та філіппінської Нової народної армії стала незаконна торгівля наркотиками, включаючи їх постачання до країн Європи та США. В 90-х рр. відбулося зрощування екстремістських організацій з наркобізнесом в Центральній Азії. Ісламський екстремізм у Центрально-Азіатському регіоні вже пронизаний наркотиками [8].

У літературних джерелах мали місце спроби щодо виокремлення видів наркозлочинів. Зокрема, цікавою є пропозиція відносно визначення таких видів наркозлочинів, що є проявом організованого наркобізнесу: 1) наркозлочини, пов'язані з підготовкою до виготовлення наркотичних засобів; 2) наркозлочини, пов'язані з виготовленням (виробництвом) наркотичних засобів; 3) наркозло-

чини, пов'язані із незаконним придбання наркотичних засобів чи їх заволодінням; 4) наркозлочини, пов'язані з переміщенням наркотичних засобів; 5) наркозлочини, пов'язані із збутом наркотичних засобів; 6) наркозлочини, пов'язані із використанням коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів. Зазначена позиція підтверджує тезу про взаємозв'язок наркозлочинів, а їх види — це певні стадії технологічного процесу наркобізнесу. У такому технологічному процесі контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів віднесено до наркозлочинів, пов'язаних з переміщенням наркотичних засобів [9]. Тобто контрабанда наркотичних засобів — це певний елемент (ланцюг) у загальному технологічному процесі наркобізнесу.

Практично у всіх країнах світу під контрабандою розуміють незаконне переміщення через митний кордон держави певних товарів (або інших предметів), що вчиняється з приховуванням цих предметів у спеціальних сховищах (тайниках) або з іншими порушеннями. Суспільна небезпечність контрабанди наркотичних засобів визначається тим, що в такий спосіб на територію України, з території України чи транзитом через Україну неконтрольовано переміщуються наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги, що становлять потенційну небезпеку для здоров'я населення [9]. Причому, на думку деяких дослідників, подія контрабанди не може бути доведеною, якщо не буде встановлено, яким саме кримінально значущим способом учинення цього злочину відбулось фактичне переміщення [10].

Контрабанда наркотичних засобів є небезпечним злочином. Зокрема, дослідники проблем наркотизму стверджують, що контрабанда наркотиків становить надзвичайну небезпеку для суспільства не тільки тому, що вона підриває одну з найвищих соціальних цінностей будь-якої держави — здоров'я людей, поповнюючи нелегальний ринок наркотичних засобів, генеруючи зростання кількості наркотиків, відверто сприяючи поширенню вживанню наркотиків, але ще й тому, що наркобізнес є найприбутковішим видом злочинної діяльності. З одного боку, в результаті контрабанди зростає насиченість регіональних наркоринків наркотиками, з другого — контрабанда впливає на зміну видів наркотиків, що споживаються, а також на криміногенність середовища наркоманів, виникнення низки захворювань (ВІЛ-інфекція, гепатити та ін.) [9].

Складнощі у розслідуванні даної категорії злочинів також пов'язані з тим, що такі злочини є транснаціональними, до їх учинення залучається певна кількість людей, за своїм характером злочинна діяльність набуває ознак кримінального бізнесу (наркобізнес). На думку В.М. Шевчука, контрабанда наркотичних засобів, як один з найбільш «перспективних» напрямків діяльності організованих злочинних груп, стала транснаціональним злочином, складовою частиною світового наркобізнесу [11]. У цьому сенсі, у літературних джерелах справедливо зазначається, що відмінною особливістю діяльності торговців наркотиками є постійне удосконалення системи доставляння, розробка все більш продуманих і несподіваних маршрутів, пошук нових прийомів контрабандного провозу наркотичних засобів.

Успішному виявленню та розслідуванню контрабанди наркотичних засобів повинна сприяти її криміналістична характеристика. У наукових літературних джерелах під криміналістичною характеристикою розуміють систему відомостей

про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів [12]. У криміналістичній теорії існують протилежні погляди на значення та роль криміналістичної характеристики злочинів. Сутність проблеми полягає у тому, що на думку деяких учених криміналістична характеристика не виправдала себе. Зокрема, Р.С. Белкін зазначає, що склалося парадоксальне положення: сам по собі комплекс відомостей про злочин, який складає зміст криміналістичної характеристики, нічого нового для науки і практики не давав. Мало того, що ці дані та їх значення для слідчої практики здавна були відомі, але суть справи полягає у тому, що такий комплекс, навіть іменованій криміналістичною характеристикою, набував практичного значення лише у тих випадках, коли між його складовими встановлені кореляційні зв'язки та залежності [13].

В інших літературних джерелах підкреслюється існування складних взаємозв'язків в структурі відображення злочину. Так, А.В. Дулов пише, що системний підхід слід ширше досліджувати для вивчення і побудови систем відображення кожного елемента структури злочину, їх взаємодії на будь-якому етапі його розвитку, відображення при реалізації кожної функції, при взаємодії системи злочину (елемента) з іншими системами [14].

На нашу думку, криміналістична характеристика має виконувати практичну (прагматичну) функцію. Ця характеристика слугує слідчому своєрідною інформаційною базою даних, системою відомостей про певний вид (групу, різновид) злочинів. Важливе значення у боротьбі з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів мають наукові розробки, що сприяють оптимізації правоохоронних органів. У цьому відношенні суттєвого значення набувають типові програми (типові версії, типові слідчі дії, типові тактичні прийоми тощо) та алгоритмізація діяльності слідчого. Практичну функцію має виконувати й криміналістична характеристика злочину як типова модель злочинної діяльності. Знання структури та змісту елементів криміналістичної характеристики надасть допомогу практичним працівникам у висуванні слідчих версій та обранні напрямків розслідування. В.М. Варцаба пише, що призначення криміналістичної характеристики полягає в тому, що вона сприяє: 1) формуванню окремих криміналістичних методик; 2) побудові типових програм (алгоритмів) і моделей розслідування злочинів (своєрідних матриць); 3) визначенню напрямків розслідування того або іншого злочину [15].

Науковцям підходи до дослідження злочинного діяння дозволили деяким авторам дійти висновку про те, що інформаційно-пізнавальна модель фактично охоплює два рівні: ретроспективний і перспективний. Зокрема, В.А. Журавель зазначає, що ретроспективний рівень включає в себе криміналістичну характеристику певної категорії злочину, в якій за статистичними показниками відображені кореляційні залежності між її елементами («злочинець - жертва», «сліди злочину - спосіб вчинення злочину», «місце, час злочину - злочинець» тощо), а також на підставі аналізу цих кількісних показників сформульовані типові версії відносно особи злочинця та жертви, мотивів злочину й інших обставин, тобто ретроспективний рівень розглядуваної моделі відображає типові варіанти злочинної діяльності, характерні ознаки особи злочинця і жертви, сліди такої діяльності та можливі їх джерела, місця виявлення тощо. Перспективний рівень,

на відміну від ретроспективного, описує не сам злочин, а процес його розкриття та розслідування [16].

В сучасній криміналістичній літературі достатньо часто пов'язують розробку криміналістичних методик з необхідністю дослідження криміналістичної характеристики певного виду злочину. Так, деякі вчені вважають, що вирішення завдань з модернізації, вдосконалення існуючих та розроблення нових методик розслідування злочинів передбачає необхідність підвищення пізнавальної функції криміналістичної характеристики окремих видів злочинів за рахунок виявлення та використання кореляційних зв'язків між її елементами [17].

Криміналістична характеристика контрабанди наркотичних засобів на сьогодні фактично залишається нерозробленою. Лише окремі наукові праці присвячені даній проблематиці й то досить фрагментарно [18]. Причому у цих випадках автори тільки певним чином, побічно торкаються окремих елементів криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів поряд з іншими її видами (економічною контрабандою, контрабандою зброї або контрабандою культурних чи історичних цінностей).

Структура криміналістичної характеристики злочинів передбачає наявність певних елементів. Перш за все необхідно визначитись із структурою криміналістичної характеристики злочину. В різних джерелах учені-криміналісти визначають від 4 до 17 елементів криміналістичної характеристики злочинів. У криміналістичній літературі виокремлюють різні й за своїм змістом елементи криміналістичної характеристики. На нашу думку, справедливим є виокремлення таких елементів: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановка; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особа потерпілого; 7) особа злочинця; 8) сліди злочину (у широкому розумінні).

Необхідно зазначити, що не всі елементи криміналістичної характеристики працюють однаково. Розглядаючи елементи криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів слід підкреслити, що при вчиненні цього злочину не має значення такий елемент криміналістичної характеристики, як особа потерпілого, оскільки при вчиненні контрабанди наркотичних засобів потерпілих немає. При цьому важливого значення у даному виді злочинів набуває такий елемент криміналістичної характеристики, як особа злочинця (контрабандиста). До основних елементів криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів слід віднести: предмет злочинного посягання, спосіб приготування, вчинення і приховування злочину, типові сліди контрабанди, обстановку вчинення контрабанди, особу контрабандиста.

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що важливим є не тільки дослідити окремі елементи криміналістичної характеристики, але й встановити кореляційні залежності між ними. Такий підхід надасть можливість моделювати подію злочину і обирати правильні напрямки розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів. Причому, особливого значення набувають такі зв'язки: «предмет злочинного посягання» - «особа злочинця»; «предмет злочинного посягання» - «способи контрабанди»; «предмет злочинного посягання» - «типові сліди злочину»; «особа злочинця» - «способи контрабанди»; «особа злочинця» - «місце і час учинення злочину»; «обстановка вчинення злочину»; «місце і час учинення злочину» - «особа злочинця».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бірюков Г.М. Стратегічні й тактичні основи протидії наркобізнесу в Україні / Г.М. Бірюков // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матер, міжнар. наук.-практ. конф. - Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. - С. 16-21.
2. Вербенський М.Г. Тенденції незаконного обігу наркотичних засобів в Україні та вплив на них транснаціонального наркобізнесу / М.Г. Вербенський // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матер, міжнар. наук.-практ. конф. - Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. - С. 4, 8.
3. Загумьоннова Л.М. Щодо питання міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів / Л.М. Загумьоннова // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: матер, міжнар. наук.-практ. конф. - Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. - С. 147.
4. Тимошенко В.А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам: монографія / Володимир Андрійович Тимошенко. - К., 2006. - С. 25.
5. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: наук.-практ. Посібник / [Бова А.А., Женунтій В.І., Закалюк А.П. та ін.]; за ред. А.П. Закалюка. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - С. 4.
6. Транснациональный наркобизнес: Новая глобальная угроза / [В.И. Булавин, А.Н Глинкин, А.А. Лавут и др.] - М.: «Рос. полит. энциклопедия», 2002. - С. 23.
7. Овчинский В.С. XXI век против мафии. Криминальная глобализация и Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности / Владимир Семенович Овчинский. - М.: ИНФРА-М 2001.-С. 5.
8. Международнй терроризм: борьба за геополитическое господство: монография / [Возжеников А.В., Выборнов М.А., Поляков К.И. и др.]; под общ. ред. А.В. Возженикова. - М.: Изд-во РАГС, 2005. - С. 195, 196.
9. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності: [Баулін Ю.В., Борисов В.І., Дорош Л.В. та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. - Х.; Право, 2005 С. 23-24.
10. Костін М.І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві: монографія / Михайло Іванович Костін. -К.: «ДІЯ», 2003. - С. 40.
11. Шевчук В.М. Современнйе тенденции противодействия контраоанде наркотических средств Украине (криминалистический анализ) / В.М.Шевчук //36. наук. праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. - Вин. 9. - Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. - С. 233.
12. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - С. 190
13. Белкин Р.С. Криминалистика и проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Рафаил Самуилович Белкин. ~ М.: Изд-во «НОРМА», 2001. - С. 221 - 222.
14. Дулов А.В. Системный подход - методологическая основа криминалистики / А.В. Дулов // Актуальні проблеми криміналістики: матер. міжнар. наук.-практ. конф. - Х.: Гриф, 2003. - С. 9.
15. Варцаба В.М. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (тактико-психологічні основи): монографія / Василь Миколайович Варцаба. - Х.: Гриф, 2004. - С. 27.
16. Журавель В.А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура зміст / В.А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук, праць. - Х. Право, 2007. - Вин. 7. - С. 19.
17. Журавель В. А. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методи розслідування злочинів / В.А. Журавель // Вісник Академії правових наук України. - Х.: Право, 2007. №2(49). - С. 180.
18. Шевчук В.М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики монографія / Віктор Михайлович Шевчук. - Х.: Гриф, 2003. - С. 31-38.